

*Bulgaria Abroad
България по света*

БЪЛГАРИТЕ В УНГАРИЯ: ОРГАНИЗАЦИИ И ОБЩНОСТЕН ЖИВОТ ПРЕД ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА ХХІ ВЕК

Венета Янкова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Статията разглежда актуалното състояние на българската общност в Унгария и нейните организации. Наред с основополагащата роля на Дружеството на българите в Унгария, което през тази година чества своя стогодишен юбилей, се открояват и самоуправленията (републиканско, столично и местни). Традиционни институции на духовността и просветата, като църквата и училището, в началото на ХХІ век преживяват някои промени, които са показателни за процесите в общността и за нейния стремеж към идентичностно съхраняване при новите социокултурни реалности в Унгария и България.

Keywords: Bulgarian community in Hungary, Budapest Bulgarian school, ethnic identity

Българските градинари се установяват в Унгария в продължение на повече от век и половина, въвеждайки нова земеделска култура, която оказва силно благоприятно въздействие върху местното селско стопанство¹⁾ (Vargya, 1974; Мод, 2012). Днес българите в Унгария представляват нехомогенна общност, формирана по различно време, по различни пътища и с различни доминанти в културните характеристики на отделните групи (Гюров, 2001:141 – 178; Ганева-Райчева, 2004: 80 – 8; Петкова-Пападопулос, 2005: 10 – 12; Пейковска, 2011). Съвременното унгарско законодателство ги признава за национално малцинство, а самоназванието, което те приемат, е „българи в Унгария“. Това законодателство поражда добри възможности за създаване на различни организации²⁾ и форми на общностен живот и взаимодействие, които са важна предпоставка за интегрирането и за поддържането на българската идентичност. Ще припомним някои факти.

Най-старата и основополагаща организация е Дружеството на българите в Унгария, основано през 1914 г. През 2009 г. то е удостоено с престижната унгарска държавна награда „За малцинствата“³⁾. През 1916 г. е основана и Църковна община. По инициатива на Дружеството на българите в Унгария

и на Българската легация в Будапеща на ул. „Вагохид“ в IX район на столицата е изграден (1931 г.) и осветен (1932 г.) православен храм „Св. св. Кирил и Методий“, към който през 2000 г. е построен параклис „Св. Трифон“. И до днес църквата е средище на религиозния живот на църковната община на българите не само в Будапеща. Родолюбивата дейност на членовете на Дружеството, убедеността в изключителното значение на образованието и на родния език за съхраняване на българското самосъзнание сред живеещите в Унгария градинари, както и близкото им взаимодействие с българската легация и с унгарската държава през 1918 г. поставят началото на българско училище. С дарение на 445 български семейства през 1953 г. се събират средства за строеж на собствено читалище – това е Българският културен дом в Будапеща. С годините той се утвърждава като важно средище на културно-обществения живот, пространство на общуване и поддържане на българщината.

Днес българите в Унгария притежават културна автономия и свои легитимни представители пред унгарските власти в лицето на самоуправленията (републиканско, столично и местни) – изборни органи, които разполагат със собствен годишен бюджет и които имат право да основават детски градини, училища и да развиват културно-просветна дейност. Тяхното усърдие и богатият им организационен живот са насочени към защита на законовите интереси на българската общност и към съхраняване и поддържане на българския дух. Като резултат от изборите, проведени през 2011 г., 23 български самоуправления са създадени в столицата, а 17 – в провинцията⁴⁾. През 1997 г. е създадено Българското младежко дружество – това е единствената младежка организация, която се занимава с координиране и обединение на младежите с български произход.

Наред с това са изградени и множество организации, които допълнително подпомагат общуването между българите в Унгария, като сдружение „Български културен форум“ (2000 г.), подкрепят образованието, културата и техния духовен живот (фондации като „Про култура булгарика“ – 1992 г., „Прогрес булгарика“ – 1994 г. и др.), разширяват унгарско-българските културни контакти („Унгарско-българско дружество за приятелство“ – 1990 г.) и др. За популяризацията на българската театрална и музикална култура в Унгария голяма е заслугата на актрисата Габриела Хаджикостова и на режисьора Ищван Наги, които през 1996 г. създават единствения професионален български театър зад граница – „Малко театро“. През 2008 г. е основана Унгарско-българска стопанска камара⁵⁾, чиято основна цел е да съдейства за развитието на търговските отношения между двете страни.

В началото на XXI век в общността на българите в Унгария протичат разнородни и динамични процеси, но тази общност се отличава с относително единство и специфични етнокултурни характеристики. Традиционни институции на духовността и просветата като църквата и училището преживяват

някои промени, които са показателни за процесите в общността и за нейния стремеж към идентичностно съхраняване при новите социокултурни реалности в Унгария и България.

Българското училище е сред най-важните институции на народността, поддържани от българите в Унгария, наред с църквата и самоуправленията. През своята над 90-годишна история то се създава и изгражда в подкрепа на българската етничност и религиозност в условията на унгарската култура. За това свидетелства мотивацията на българския пълномощен министър и генерален консул в Унгария Иван Стоянович до главния кмет на Будапеща Ищван Барци от 27 ноември 1917 год: *„За съжаление, българите са лишени от възможността децата им да придобиват най-елементарното си основно образование и да задоволяват духовните си нужди. Няма нито училища, в които децата им биха могли да научат родния си език, нито черкви, в които биха удовлетворили духовните си потребности...“* (Гюров, 2001: 160). Българското училище в Будапеща е тържествено открито на 25 февруари 1918 г. (Пейковска, 2011: 146 – 188). По-късно се създават училища в Мишколц и Печ. В Мишколц българска църковна община съществува от 1921 г., а през април 1924 г. с дванадесет ученици е открито и българско училище. Създадено като частно училище, то се помещава в сграда, собственост на заможния градинар Минчо Михов; заедно с това друг родолюбив българин – Юрдан Маринов, предоставя помещение за параклис. В благодарствено писмо от 1936 г. до Българската легация в Будапеща министърът на външните работи и на изповеданията Г. Кьосеиванов подчертава: *„Само при подобни щедри подпомагания ще може да преусее българското народно дело в чужбина“* (Гюров, 2001: 166 – 167). След дълга подготовка и преодоляване на множество бюрократични пречки през учебната 1954/55 с 31 ученици е открито и училището в Печ като филиал на това в Будапеща. Тези провинциални средища на българската просвета имат сложна съдба и макар и да прекратяват съществуването си⁶⁾, те оставят трайни следи в паметта на местните българи (Гюров, 2001: 176 – 177; Ганева-Райчева, 2004: 42 – 45). Днес материален изразител на сложните траектории на паметта за българските училища в Унгария са няколко паметни плочи, поставени по инициатива на Българското републиканско самоуправление в Унгария и на местните малцинствени организации⁷⁾.

След официалното закриване на българските училища в провинцията се търсят компромисни нерегламентирани форми за несистематично обучение по български език – съботно-неделни езикови курсове, провеждани от местни българи, целящи по-скоро изграждането на елементарни комуникативни познания по български език. Дейността в тази насока се активизира след създаване на малцинствените самоуправления, които по силата на закона от 1993 г. имат специфични права в това отношение⁸⁾. Така например в Мишколц и в Дебрецен се организират езикови курсове, ръководени от българския лектор

от Дебреценския университет (Сотиров, 2000: 8 – 9). Личните наблюдения свидетелстват за все повече затрудняващ се процес с пречки от финансов и организационен характер. Ако през средата на 90-те години лекторът е пътувал от Дебрецен до Мишколц, през 2004 – 2008 година е функционирал езиков курс за деца в Дебрецен, днес това е трудно осъществимо не само поради финансовите ограничения, пред които са изправени местните български организации, но и поради недостатъчната мотивация по причини от различен характер. Обикновено се изтъква, че разнородна по възраст и трудова заетост група трудно се събира заедно, нужни са подходящо време и помещение, учениците имат голяма натовареност в училище и пр. Всъщност това са сигнали за все по-настъпващата езикова асимилация.

След 70-те години на XX век като единствена българска образователна институция в Унгария, функционираща като част от българската образователна система – т.е. в съответствие със законите за образованието в България и в подчинение на министъра на просветата в България – остава Българското училище „Христо Ботев“ в Будапеща. През 90-те години, след идеологическите и социално-икономическите промени в бившите социалистически страни, все по-ясно се открояват редица проблеми и в образователната система (Кьосева, 1995; Пенкова, 1998). Българската общност в Унгария неотклонно търси начини и средства за решаване на тези проблеми в съответствие с актуалната ситуация, с потребностите на общността и във връзка с по-дългосрочните ѝ перспективи. В това отношение са показателни много дискусии, какъвто е например разговорът „Бъдещето на училището е бъдеще на общността“, проведен във връзка с 80-годишнината на Българското училище в Будапеща (Хемус, Год. VII, 1998, № 2:20 – 24). Тяхното проследяване във времето и анализът на обсъжданите проблеми ясно очертават някои важни колективни характеристики: общностно съзнание за значимостта на Българското училище и на обучението по роден език; разбиране за необходимостта от съхраняване на знанието за българския език като силно средство против езиковата и културната асимилация; колективна потребност и воля за отстояване на българската етническа идентичност в друга културна и религиозна среда.

Обобщено казано, времето на границата между двете хилядолетия и по-точно – последните 20 години за Българското училище в Будапеща, е кризисен период с всички институционални, общностни и индивидуални последици от това. Най-съществените причини за тази криза са: 1. Несъответствията между българското и унгарското законодателство по отношение на собствеността на училището, учебните планове, изискванията за минимален брой на деца в паралелка; 2. Несъответствие с образователните потребности на децата, живеещи и целящи професионална реализация в унгарска езикова и културна среда; 3. Специфичен статут на преподавателите, командироваани от България, което прави училището финансово нерентабилно съобразно броя на обучаваните в

него; 4. Пространствена отдалеченост на собственика – българската държава, и невъзможност бързо и оперативно да се решават възникналите трудности; 5. В последно време би трябвало да се добави и „чиновническо отношение“ от страна на българското Министерство на образованието, нежелание да се признаят специфичните и уникални права на малцинствените самоуправления, регламентирани в Закона от 1993 г. и особено правото им да основават и да издържат образователни институции, отсъствието на равнопоставен диалог между заинтересованите страни и др. По мнението на председателя на Българското републиканско самоуправление (БРС) д-р Данчо Мусев в края на 90-те години задълбочаващата се тенденция в Българското училище е била обратим процес, тогава в него се учат 60 – 70 деца. Особено показателен в това отношение е опитът с Българската детска градина, официално закрыта от българското Министерство на просветата през 2007 г. и възстановена през февруари 2008 г. от БРС като Двуезична българо-унгарска детска градина. През 2013 год. в нея се обучават 42 деца, организирани в две групи, с две унгарски учителки и две учителки от България, чиито разходи изцяло са поети от БРС.

Като естествено следствие от кризата в Българското училище идва и решението за неговото закриване от 15 септември 2011 г. След 93-годишна богата история *„един от най-важните стълбове на българщината в Унгария“* (Д. Мусев) престава да съществува в познатия си вид. Ето защо, като цяло, българите в Унгария реагират доста болезнено, особено хората, които лично и емоционално са били свързани с него. В разговорите прозвучават остри критики и оценки както към самите себе си, така и към управляващите в България и техните представителства в Унгария: *„малка трагедия“*; *„Разбихме го това училище!“*; *„Срамно е! На 93 години! Национално самоубийство на българите...“*; *„Училището агонизира от двацет години.“*; *„Унгарската страна подпомага, но българската – не!“*; *„Закриват деветдесетгодишно училище, а откриват ново в Чикаго – значи има средства...“*. С особена болка се споделят и мнения за незаинтересованост при решаване на проблемите от страна на институциите в България и дори – за „грабителско отношение“ към имуществото на закриваното училище (Български вести, 2011, №6:11 – 13).

Няма да е пресилено, ако кажа, че в този сложен период българската общност в Унгария и нейните лидери са поставени пред големи изпитания на необходимо балансиране между унгарските реалности и българските закони и са оставени сами да решават проблемите с българското училище: *„Ние изпитваме усещането, че сме забравени от България в такъв важен момент, когато става въпрос за оцеляването на общност, която десетилетия наред е доказвала своята сила, своя български дух и патриотизъм“* (Д. Мусев) (Български вести, 2011, №6:11 – 13). В този процес общностните лидери проявяват прагматичен подход, адекватност към съвременните икономически условия и

към образователните потребности на общността и преди всичко – воля за съхранение на българщината в друга културна среда.

Като изпреварваща противодействаща мярка в този деструктивен процес и до известна степен като компенсаторна възможност се стига до създаването през 2004 г. на Българско училище за роден език, което е част от унгарската образователна система⁹⁾. Започнало със съботни курсове по български език с деца от различни възрасти, днес¹⁰⁾ в него се учат 55 деца от първи клас до гимназиална училищна степен. Те изучават 4 часа седмично български език и народознание по учебници, разработени специално за българите в Унгария¹¹⁾, под ръководството на местен начален учител с тенденция да се привлече втори преподавател. Освен родолюбиви подбуди съществуват и съвсем прагматични мотиви: възможността в края на курса на обучение да се положи зрелостен изпит по български език и литература, оценката от който е равностойна на същата по всеки друг чужд език и дава допълнителни благоприятни възможности за възпитаниците на училището. Търсят се съвременни и по-атрактивни форми на работа – умения за боравене с компютър и интернет с помощта на български език и кирилица, образователни екскурзии, художествено-приложни дейности (правене на мартеници и кукерски маски) и др. Солидно свидетелство за перспективността на следваната тенденция е откриването на подобна паралелка в Халастелек от началото на учебната 2011 – 2012 година.

В концепцията на директорката Светла Кьосева Българското училище за роден език е „общност на деца и родители“. Чрез своята многостранна и родолюбива дейност то изгражда онези връзки между поколенията, сред които българският език и българската култура, все още съхранени в семейна среда, се канализират, разширяват и задълбочават, за да се превърнат във важни идентификационни белези. Търсят се подходящи възможности и форми за обучение и сред децата от провинцията, но решаването на проблема там до голяма степен е финансово обвързан и зависи от активността на самоуправлението по места.

Също така важно е да се посочи, че с настаняването в сградата на ул. „Байза“ №44 за БРС се открива възможност за възникване и на други форми на обучение по български език като например създаване на профилирана паралелка в близко унгарско училище. При това не само мечта на ръководството на общността, а и напълно реална, по-дългосрочна перспектива е откриването на Двуетично българско-унгарско училище.

Иначе казано, процесите на естественото трансформиране на българската образователна институция в Будапеща отключват потенциалните възможности на общността и на нейните лидери за търсене на адекватни на времето и на средата форми и решения за постигане на стратегическата цел: съпротива срещу естествените процеси на езикова и културна асимилация. Доминиращият сред хората възглед за консолидиращия характер на българ-

ското училище („Без училището българската общност се саморазпада“) в динамичните процеси на криза и промяна извеждат устойчива във времето колективна представа за училището като най-открояващ се етносохранителен фактор и българско пространство.

Съвсем неочаквано, а може би съвсем естествено, в контекста на случващото се възниква нова постучилищна, извънучилищна общност: в социалната мрежа Facebook се създава профил на настоящи и бивши ученици от Българското училище в Будапеща¹²⁾. Тази виртуална общност, породена от общи спомени за общи преживявания и от общи интереси със средствата на модерния свят, подпомага поддържането на реален контакт между възпитаниците на училището дори след неговото закриване. По този начин под друга форма идеята за училищна общност и българска общностна принадлежност и свързаната с тях колективна памет продължават да съществуват и се пренасят в други социални измерения.

БЕЛЕЖКИ

1. Обширна библиография по въпроса у: Чангова-Менхарт (1989) и Симеонова-Харгитаине (2004).
2. За мрежата от институции, които осъществяват общностния интегритет на българите в Унгария: Ганева-Райчева, 2004: 39 – 55.
3. Наградата „За малцинствата“ се присъжда от 1995 г. насам. През 2011 год. танцов състав „Янтра“ става втората българска организация в Унгария, удостоена с това отличие. От 2005 г. Унгарският институт за култура връчва наградата Pro cultura minoritatum Hungariae като израз на признание за извършената обществена и културна работа от обществени дейатели и дейци на изкуството, принадлежащи към малцинствата в Унгария. С тази награда са получили признание редица българи в Унгария.
4. На парламентарните избори на 6 април 2014 г. за първи път членовете на националностите в Унгария имат възможност да гласуват за свои представители в парламента. Но тъй като прагът от 15 000 – 20 000 гласа е твърде голям за българската общност (която според последното преброяване е над 6000 души), постижима възможност е изпращането в парламента на представител, който да бъде застъпник на интересите на общността (szószóló). За целта Българското републиканско самоуправление издига своя листа със следния състав: Симеон Варга, Алекси Петров Андонов, Драгета Белошинова, Данчо Димитров Мусев, Йордан Христов Тютюнков. За български застъпник в новия унгарски парламент бе избран Симеон Варга.
5. Magyar-Bolgár Gazdasági Kamara: www.hbcc.eu.
6. Училището в Печ е закрито през 1968 г., а това в Мишколц – през 1970 г.
7. Такава паметна плоча през 1996 г. е поставена в Мишколц на съвременната училищна сграда, в която от 1929 до 1945 г. са се помещавали българското училище и параклис (80 éves... 2000: 19 – 20).
8. Вж. „По-важни разпоредби, засягащи малцинствата в Закон LXXIX от 1993 г. за образованието“: Хемус, Год. VII, 1998, Приложение: 38 – 52.

9. Според унгарския закон за образованието националните малцинства имат право на три вида училища: 1. Обучение изцяло на роден език, като единствено унгарски език и унгарска история се изучават само на унгарски език. Такова в момента е Сръбското училище. 2. По-разпространеният тип е двуезичното училище, в което равностойно се изучават унгарски и роден език. 3. В третия тип обучението е на унгарски език, но с 4 часа обучение по роден език и в определени модули – народознание на роден език. В този случай допълнителни възможности за обучение дава финансирането чрез различни проекти.
10. Данните са от учебната 2011 – 2012 г. Сърдечна благодарност на Светла Кьосева за обстойната информация.
11. Техни автори са специалисти с дългогодишен опит в двуезична културна среда. Такива са например изданията: „Български език“ (Будапеща, 1999) с автори Росица Пенкова и Елвира Катуш; „Български език II“ (Будапеща, 2008), автор Росица Пенкова; Българско народознание (Будапеща, 2003) с автор Ася Събева-Юричка и др. Програмата „Роден език“ частично финансира училищата зад граница. Вж. <http://website.informer.com/visit?domain=minedu.government.bg>
12. Hriszto Botev Bolgár–Magyar Általános Iskola és Gimnázium: <http://www.facebook.com/groups/178638325522351/?id=246967018689481>; <http://buseu.hit.bg/>

ЛИТЕРАТУРА

- Ганева-Райчева, В. (2004). *Българите в Унгария – проблеми на културната идентичност*. София.
- Гуров, Ал. (1998). Българското училище в Будапеща – 80 години обновление и традиция. – В: *Хемус*, №2, 30 – 34.
- Гуров, Ал. (2001). *Единадесетвековно българско присъствие в Унгария*. Budapest.
- Кьосева, Св. (1995). Българското училище в Унгария – състояние и перспективи. – В: *Българите в Средна и Източна Европа*. Научна конференция, посветена на Дружеството на българите в Унгария, София, 147 – 150.
- Мод, Л. (2012). Данни за житейския път на едно българско градинарско семейство от Сегвар. – В: *Хемус*, 2012/1. Год. XXI, № 63, 19 – 21.
- Петкова-Пападопулос, Адр. (2005). *Разговори с българи от Унгария. Beszélgetések magyarországi bolgárokkal*. Budapest.
- Пейковска, П. (2011). *Българските общности в Унгария през XIX–XX век. Миграции и историко-демографска характеристика*. София.
- Пенкова, Р. (1998). За обучението по български език и литература в България и Унгария на съвременния етап. – *Хемус*, Год. VII, 16 – 26.

- Симеонова-Харгитаине, Р. (2004) *Градинарската култура и дейност на българските градинари в Унгария*. Будапеща.
- Сотиров, П. (2000). *Език и живот. Социolingвистично описание на българите в Унгария*. Будапеща.
- Чангова – Менихарт, П. (1989). *Под слънцето на Унгария: очерк за стопанската дейност на българските градинари (1720 – 1980)*. София.
- 80 éves a soltész Nagy Kálmán általános iskola. Miskolc. 2000.
- Vargya, G. (1974). A bolgár kértek és a Magyar konyhakultúra. – In: *Bolgár tanulmányok*. I. Hajdú – Bihar megyei múzeumok közleményei. 26 szám. Debrecen, 29 – 43.

REFERENCES

- Ganeva-Raycheva, V. (2004). *Balgarite v Ungaria – problemi na kulturna-ta identichnost*. Sofia.
- Gyurov, Al. (1998). Balgarskoto uchilishte v Budapeshta – 80 godini ob-novlenie i traditsia. – V: *Hemus*, №2, 30 –34.
- Gyurov, Al. (2001). *Edinadesetvekovno balgarsko prisastvie v Ungaria*. Budapest.
- Kyoseva, Sv. (1995). Balgarskoto uchilishte v Ungaria – sastoyanie i perspektivi. – V: *Balgarite v Sredna i Iztochna Evropa. Nauchna konfe-rentsia, posvetena na Druzhestvoto na balgarite v Ungaria*, Sofia, 147 – 150.
- Mod, L. (2012). Danni za zHITEYSKIA pat na edno balgarsko gradinarsko semeystvo ot Segvar. – V: *Hemus*, 2012/1. God. XXI, № 63, 19 – 21.
- Petkova-Papadopoulos, Adr. (2005). *Razgovori s balgari ot Ungaria. BeszylgetyseK magyarorszbgI bolgbrokkal*. Budapest.
- Peykovska, P. (2011). *Balgarskite obshtnosti v Ungaria prez XIX – XX vek. Migratsii i istoriko-demografska harakteristika*. Sofia.
- Penkova, R. (1998). Za obuchenieto po balgarski ezik i literatura v Bulgaria i Ungaria na savremennia etap. – *Hemus*, God. VII, 16 – 26.
- Simeonova-Hargitaine, R. (2004). *Gradinarskata kultura i deynost na balgarskite gradinari v Ungaria*. Budapeshta.
- Sotirov, P. (2000). *Ezik i zhivot. Sotsiolingvistichno opisanie na balgarite v Ungaria*. Budapeshta.
- Changova G Menihart, P. (1989). *Pod slantseto na Ungaria: ocherk za stopanskata deynost na balgarskite gradinari (1720 – 1980)*. Sofia.
- 80 éves a soltész Nagy Kálmán általános iskola. Miskolc. 2000.
- Vargya, G. (1974). A bolgár kértek és a Magyar konyhakultúra. – In: *Bolgár tanulmányok*. I. Hajdú – Bihar megyei múzeumok közleményei. 26 szám. Debrecen, 29 – 43.

THE BULGARIANS IN HUNGARY: ORGANIZATIONS AND COMMUNITY LIFE IN FRONT OF THE CHALLENGES OF XXI CENTURY

Abstract. The article discusses the current state of the Bulgarian community in Hungary and its organizations. Along with the fundamental role of the Association of Bulgarians in Hungary, which this year celebrates its centennial anniversary, the self-governments (Republican, metropolitan and local) also contribute to the preservation of the Bulgarian traditions. Nowadays, traditional spiritual and educational institutions experience some changes that are indicative for the desire of the Bulgarian community to preserve its identity in the face of the new socio-cultural realities in Hungary and Bulgaria.

✉ **Dr. Veneta Yankova, Assoc.Prof.**
University of Shumen
115, Universitetska Str.
9700 Shumen, Bulgaria
E-mail: veneta_yankova@abv.bg